

С топором да с пилой,
Злой холодной зимой –
Что ни день, что ни год –
Сосны валит народ [1, с. 207].

Або ў Купалы:
Што ж буду збіраць?
Туды-сюды, сям-там –
Смех казаці людзям:
Мятлу, гірсу, званец, –
Вось і ўсё. І канец [2, с. 133].

А ў Ісакоўскага:
Хлеб такой – ни дать. Ни взять, –
Стыдно людям показать:
Васильки, костерь, осот –
Вот и весь доход-приход [1, с. 208].

Перакладчык, як і аўтар арыгінала, падкрэсліваў, што песня здольная лаканічна і метафарычна перадаць гісторыю народнага лёсу. Пераклады Міхаілам Ісакоўскім вершаў Янкі Купалы з элементамі эстэтычнай праблематыкі – сведчанне творчага пераасэнсавання вобразнага ладу і стылістыкі беларускага паэта рускім паэтам пры захаванні агульнай ідэі твораў Я. Купалы аб лекавай уласцівасці народнага мастацтва, пры ўліку захаплення беларускага класіка рытмікай народнай песні.

1. Исаковский, М. Собрание сочинений : в 4 т. / М. Исаковский. – М. : Худож. лит., 1968–1969. – Т. 3. – 1969. – 416 с.
2. Купала, Я. Поўны збор твораў : у 9 т. / Янка Купала. – Мінск : Маст. літ., 1995 – 2002. – Т. 3. – 1997. – 342 с.

МАСТАЦКАЕ АСЭНСАВАННЕ СІТУАЦЫІ ПАМЕЖЖА Ў ЭСЭ “ДЫЯМЕНТАВЫ ГОРАД” У. КАРАТКЕВІЧА

*В.Ю. Бароўка
Віцебск, УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”*

Геапалітычнае становішча Беларусі прадвызначыла цікавасць айчынных аўтараў да мастацкага асэнсавання сітуацыі памежжа. У творчасці нацыянальных пісьменнікаў найперш вялікую ўвагу выклікалі пытанні беларуска-польскага і беларуска-рускага памежжа. Эсэ “Дыяментавы горад” У. Караткевіча – адзін з такіх твораў. Ён быў напісаны ў 1984 годзе і прысвечаны гораду Мсціслаў, дзе нарадзілася маці пісьменніка: “...Мсціслаў, невялікі раённы гарадок, утульна стаў на высокім правым беразе ракі Віхры, непадалёк ад яе ўпадзення ў Сож <...> Гэта адзін з самых усходніх куткоў Беларусі, на самай мяжы са Смаленскай вобласцю” [1, 206]. У аснову эсэ пакладзены ўспаміны пра наведванне Караткевічам Мсціслава ў пачатку студзеня 1982 года, калі горад, пакрыты снегам, здаваўся казачным: “Была месячная ноч, і горад з’яў ў дыяментамі, як удзень, толькі крыху больш блакітна і прыглушана” [1, 205]. Зместам твора аўтар імкнуўся дасягнуць, што “...Мсціслаў – кропля, асколак люстэрка, у якім адбіваюцца сонца і зоры і ўся няпростая гісторыя Беларусі” [1, 206].

Мсціслаў – тыповы горад руска-беларускага памежжа, ён “фарміраваўся ў сівую даўніну на паўдзённых узгорках Смаленскага ўзвышша” [1, 219].

Пісьменнік даволі падрабязна прасачыў лёс Мсціслаўскай зямлі ад часоў старажытных да другой паловы XX стагоддзя, акцэнтуючы трывалую ўкарэненасць беларусаў у сусветнай гісторыі: “Здаўна-давён населена, абжыта і ўходжана чалавекам мсціслаўская зямля. Едзеш або ідзеш па ёй і паўсюль старыя гарадзішчы і магілы, магілы і курганы” [1, 207]. Пісьменнік звярнуў асаблівую ўвагу на старыя гарадзішчы. Так, пра гарадзішча “Замкавая гара” ён заўважыў, што некалі даўно жылі там “ганчары і гарбары, майстры апрацоўкі дрэва і выдатныя, на ўвесь славянскі свет славуць майстры “цаніннай справы” (майстры па паліванай кафлі), залатары і збраяры і іншыя, якіх нават пералічыць цяжка” [1, 208]. У. Караткевіч прыгадваў таксама гарадзішча Днепра-дзвінскай культуры – Дзявочая гара – і на падставе звестак пра старажытную ўсходнеславянскую культуру выказаў арыгінальную гіпотэзу пра паходжанне яе Дзявочай гары: “Дарэмна гэта ходзяць легенды пра Дзявочую гару, што яе калісьці дзяўчаты нанасілі па пячынцы. “Дзевігарадок” проста аж крычыць сваёй назвай, што гэта “Дзіві-гарадок”, месца, дзе водзяцца “дзівы”, гэта значыць, дзівосы, дзівовішчы, злавесныя пачвары або й добрыя стварэнні, тое, чаму дзівяцца людзі, што створана людзям на здзіўленне. Словам, розныя “дзівія” стварэнні народнай фантазіі эпохі Перуна, Вялеса, Дажбога” [1, 209].

Характэрны пейзаж Мсціслаўшчыны XIX–XX стагоддзяў – “роўнае поле, і раптам на ім сапраўды, як выспа, правалы па некалькі метраў глыбіні, густа зарослыя бярозкамі, вольхамі, асінкамі, лазой, розным хмызняком. На дне часам збіраецца і застоіваецца вада. Церабі гэтыя аборкі, раўняй не раўняй – толку мала” [1, 249]. “А за Сожам, дзе ўжо Смаленшчына, цёмная лясная града аж да Бранскіх лясоў (там і ў Чавускім раёне лясы, а на Мсціслаўшчыне, за рэдкім выключэннем, толькі пералескі) [1, 250–251]. Пісьменнік адзначыў, што абласное мсціслаўскае слова “аборак” стала класічным тэрмінам, якое ўжываюць геалагі ўсяго свету. Аборкі – гэта прасадачныя сподачкі, яны ёсць там, дзе існуюць лёсавыя пароды: вада праходзіць і яны прасядаюць.

Горад Мсціслаў згадваўся ў дакументах з XII стагоддзя (1136 год) як частка Смаленскага княства ў грамаце князя Расціслава Мсціславіча з роду Манамаха, пад 1156 годам пра яго падаюцца звесткі ў Іпацьеўскім летапісе. Мсціслаў XII стагоддзя – гэта “месца <...> амаль непрыступнае. Ляжала на досыць бяспечнай дарозе. Сож і ягоны басейн ляжаў у межах Смаленскага княства, а купцоў, штоплылі Дняпром, маглі абрабаваць а то і забіць і смяляне, і шалёныя, буяныя жыхары магутнага Полацкага княства, для якіх на першым месцы была смеласць, а закон – на другім. Месца ахоўвала з паўднёвага захаду шлях на Смаленск. Месца ляжала, як на той час, менавіта там, дзе трэба, і таму хутка вырастала, рабілася горадам моцным, слаўным, упрыгожаным” [1, 210]. 1180 год – пачатак Мсціслаўскага княства, калі Раман Мсціславіч аддаў горад ва ўладаранне свайму сыну Мсціславу, потым Мсціслаў стаў князем Смаленскім і Кіеўскім, загінуў ў бітве з татара-манголамі на рацэ Калка. З узнікненнем Вялікага княства Літоўскага горад зноў апынуўся на мяжы, пераходзіў з рук у рукі, трапіў у склад Вялікага княства Літоўскага. У XV стагоддзі Мсціслаўскі князь Сямён Аўген мужа змагаўся са сваімі харугвамі на Грунвальдскім полі супраць тэўтонаў. Пасля Андрусаўскага міра (1667) горад застаўся ва ўладаннях Рэчы Паспалітай. У 1772 годзе Мсціслаў адышоў да Расійскай імперыі, у 1777 ён становіцца павятовым горадам, у 1919 годзе горад увайшоў у склад РСФСР, а з 3 сакавіка 1924 года – у склад БССР.

Сітуацыя памежжа, у трактоўцы У. Караткевіча, на працягу гістарычнага існавання выходзіла ў мсціслаўцаў пэўныя рысы характару: талерантнасць,

“ініцыятыўнасць, прадпрымальнасць, дзейнасць і спрыт” [1, 226], “востры мсціслаўскі розум” [1, 227]. Письменник спаслаўся пры гэтым на красамоўны прыклад: “Ходзячы аднойчы па вуліцах горада з двума паважанымі мсціслаўцамі, я ўздумаў падражніць іх. Успомніў пару выпадкаў, калі мсціслаўцы каралю жменю блох прадалі, успомніў, што “мсціслаўцы не паміраюць на сваёй лаўцы”, прыпомніў, між іншым, як “недасекі” (недасекі – насмешлівая мянушка мсціслаўцаў – В.Б.) на працягу ста пяцідзесяці год аблапошвалі ўсю імперыю кубрачствам, яны “хадзілі па імперыі з просьбітнымі кніжкамi (заверанымі ў начальства і ў свяшчэнніка). Збіралі грошы на адбудову пагарэлых і ўзвядзенне новых цэркваў”, “...каб усе тыя грошы, што яны сабралі, пусціць у справу, то ў Мсціславе не сем цэркваў было б і не “сорак саракоў”, як у старажытнай Маскве, а мінімум шаснаццаць тысяч” [1, 226].

Письменник сцвяджаў, што “таленты на Мсціслаўшчыне ідуць “кустамі”” [1, 238], і пры гэтым пералічваў імёны знакамітых мсціслаўцаў: Сцяпана Палубеса, Пятра Мсціслаўца, Івана Насовіча, Максіма Гарэцкага, братаў Прахавых. Праваслаўны мсціслаўскі майстра XVII стагоддзя Сцяпан Палубес, якога ў Маскве называлі яшчэ Сцяпанам Івановым, умеў “рабіць вясёлкавыя кафлі і шматкаляровыя рэльефы з маёлікі” [1, 222], ён упрыгожваў Уваскрасенскі сабор у Новым Іерусаліме, а з 1666 года стаў майстрам Аружэйнай палаты Маскоўскага Крамля. Караткевіч выказаў шкадаванне, што ў Мсціславе не засталася працы рук Сцяпана Палубеса. Разам з гэтым майстрам у Маскве працавала шмат іншых таленавітых людзей з беларускіх земляў, што ўскосна сведчыць пра высокі ўзровень майстэрства тагачасных беларускіх рамеснікаў. Не без гонару за продкаў У. Караткевіч заўважыў, што будаўнічая традыцыя Паўночна-Заходніх княстваў з Беларусі прыйшла ў Маскву ў XVIII стагоддзі. Мсціслаў даў свету сябра рускага першадрукара Івана Фёдарова Пятра Мсціслаўца, ён стаў адным з заснавальнікаў кнігадрукавання не толькі ў Маскве, але і на Украіне. Іван Насовіч, беларускі мовазнаўца-лексікограф, этнограф і фалькларыст, аўтар першага поўнага слоўніка беларускай мовы, быў таксама родам з Мсціслава. Паводле аўтара эсэ, “мсціслаўскае поле было ўвогуле ўрадлівае на вучоных” [1, 231]. Да такіх асоб у XIX стагоддзі належалі браты Кутаргі – Сцяпан і Міхаіл. Вучоны-прыродазнаўца С. Кутарга склаў падрабязную карту Пецябургскай губерніі, грунтоўна даследаваў пермскія нетры. Важкі ўклад у развіццё сусветнай і рускай культуры ўнеслі браты Прахавы, старэйшы з якіх, Мсціслаў – філосаф, гісторык, паэт, ледзь не першы ў Расіі перакладчык Гейнэ і Гафіза, і малодшы Андрыйян – гісторык мастацтва і археолаг. Пад уплывам прац А. Прахава знаходзіліся Рэпін, Куінджы, Антакольскі, Шышкін, Васняцоў, Урубель, паэты Майкаў і Мінаеў. Наконт беларускіх вучоных кшталту Кутаргаў і Прахавых Караткевіч заўважыў: “Можа гэта і ёсць галоўная вартасць і добрая якасць беларускіх вучоных: не абмяжоўвацца толькі сваім і заўсёды самаахвярна прыходзіць на дапамогу суседу” [1, 233].

Мастацкае асэнсаванне сітуацыі памежжа ў эсэ “Дыямантавы горад” У. Караткевіча падначальвалася задачы асвятліць лёсы людзей пагранічча, паказаць культурныя ўзаемадзеянні.

1. Караткевіч, У. Збор твораў : у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск : Маст. літ., 1987–1991. – Т. 8, кн. 2. – 1991. – 495 с.